

УДК 94-028.44:929.731:311.21

Том 39. 2026 р.

ЖИТТЯ ТА ПРАВЛІННЯ КНЯЗЯ РОМАНА МСТИСЛАВОВИЧА У СВІТЛІ СТАТИСТИЧНИХ ДАНИХ

Мирослав ВОЛОЩУК

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Центр медієвістичних студій,

вул. Шевченка, 57, 76018, м. Івано-Франківськ, Україна

e-mail: myroslav.voloshchuk@сnu.edu.ua

DOI: 10.15330/gal.39.28-43,

ORCID: 0000-0002-1737-7205,

ISSN 2312-1165 (друкована версія),

ISSN 3083-6670 (онлайн версія)

Стаття присвячена статистичним узагальненням джерельних свідчень про життя, правління та меморіалізацію пам'яті про князя і самодержця всієї Русі Романа Мстиславовича. Автором опрацьовано розлогий масив різнопланових джерел (літописи, хроніки, аннали, пам'ятки літератури, актовий матеріал, некрологи), в якому згадано руського володаря. Йдеться про посталі з-під пера авторів чи упорядників сучасні князеві Роману матеріали, підготовлені упродовж XIII ст. – менш чи більш віддалені від часу його загибелі 19 червня 1205 р. під Завихостом, – а також чималу кількість нотаток із джерел XIV–XVII ст. Підтверджено, що Роман Мстиславович не належав до категорії вінченосних осіб, особливо ушанованих увагою історіописців за життя. Кількість напряму із ним пов'язаних нотаток (зокрема й у родинному колі) другої половини XII – першої третини XIV ст. становить 159. Із них записів *post mortem* – 49 (включно із 24-ма суто на сторінках хроніки Романовичів XIII ст.). Порівняно з іншими руськими князями найбільша увага авторів джерел була прикута до факту й обставин його смерті, а також меморіалізації пам'яті про князя у родинному колі XIII – першої половини XIV ст. Встановлено, що від XIV ст. поступово формувалися три головні напрями «пригадування» Романа Мстиславовича та вплітання його діянь до окремих гранднاراتивів пізньосередньовічного і ранньомодерного історіописання. Найпопулярнішою постать князя залишалася для інтелектуальних кіл у руських (українських) землях Великого князівства Литовського і королівства Польщі, де він користувався пієтетом. Не чужою пам'ять про князя Романа була для польських авторів, негативний, у цілому, образ якого остаточно в XV ст. закріпив Ян Длугош. І лише на маргінесі «пригадувався» «самодержець всієї Русі» упорядниками творів новгородського, псковського, смоленського чи московського походження XV–XVII ст. При цьому ми володіємо щонайменше 18-ма окремими випадками нотування князя за іменем, іменем з патронімом або ж за титулами, частина з яких – витвір уяви упорядників джерел. Відзначмо також, що, окрім престолів чотирьох міст, до яких Роман Мстиславович мав прямиий стосунок (Новгород, Володимир, Галич і Київ), відомо про 12 окремих воєнних виправ та три битви, у яких він особисто брав участь. Дві з цих битв – під Моззавою 13 вересня 1195 р. і Завихостом 19 червня 1205 р. – належать до чи не найбільш задокументованих із усього переліку русько-польських бойових зіткнень XI – середини XIV ст.

Ключові слова: князь Роман Мстиславович, самодержець всієї Русі, статистика, меморіалізація, писемні джерела, військові походи і битви, Завихост, 19 червня 1205 р.

Вивчаючи генеалогію нащадків Володимира Всеволодовича Мономаха за лінією спадкоємців князя Мстислава-Гаральда Володимировича, відомий польський дослідник Даріуш Домбровський зазначив, що князь Роман Мстиславович «[...] аж ніяк не належить до категорії Рюриковичів, чия доля була б достатньо добре висвітлена джерелами. Існують тривалі періоди повного мовчання джерел про них»¹. Аналогічних висновків дійшов і автор спеціального біографічного нарису про князя Романа – український історик Олександр Головка². Компенсування джерел шляхом долучення звісток «Російської історії» Васілія Татіщева, які нерідко

¹ Домбровський Д. Генеалогія Мстиславичей: Первые поколения (до начала XIV в.). Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 2015. С. 259.

² Головка О. Б. Князь Роман Мстиславович і його доба. Нариси політичного життя Південної Русі XII – початку XIII століття. Київ : Стило, 2001. С. 5.

можна зустріти в роботах фахових істориків³, на наш погляд, часто спекулятивне, а в частині винесеної у заголовок цієї статті проблематики – практично позбавлене сенсу. Аналогічно не бралися до уваги записи про Романа Мстиславовича у «Слові о полку Ігоревім», авторів XVIII ст., пісні і билини, у яких князь – доволі популярна постать⁴. Тому мета, яку ми поставили перед собою при підготовці публікації, передбачає опрацювання корпусу прижиттєвих добі князя Романа джерел, матеріалів, які побачили світ у XIII ст. та не надто були віддалені в часі й просторі від смерті володаря, а також розлогий пласт писемних пам'яток XIV–XVII ст. Ці, дуже розлогі за часом і географією появи, авторством, цільовою аудиторією джерела мають допомогти промаркувати напрями формування пам'яті про Романа Мстиславовича, а також визначити основні тренди цієї меморіалізації крізь призму проведених нами статистичного обліку й узагальнень.

Мабуть не буде перебільшенням визнати, що джерельних свідчень про синів князя Романа Данила і Василька в рази більше, аніж нотаток про їхнього батька. Майбутній король Русі Данило Романович у цьому сенсі взагалі «чемпіон» за кількістю інформативно цінних, унікальних писемних повідомлень про себе у переліку вінценосних осіб із кола своєї розлогої родини X–XIII ст.⁵. Все тому, що при дворі обох Романовичів свого часу подбали про створення відповідного родинного твору, який за багатьма списками уцілів дотепер⁶ і в якому відсутні ознаки так званого «Романового літописання»⁷. Пропонована останніми роками назва «Хроніка Романовичів», здається, найповніше відображає жанр, мету й аудиторію, для якої створювався цей твір. Утім широкому загальному читачів текст відомий як *Галицько-Волинський літопис*. Безперечно стара назва ще довго залишатиметься популярною. Зважаючи на те, що пошукова робота дослідників здійснювалася далеко не за всіма потенційно перспективними напрямками*, цілком допустиме відкриття досі ще невідомого списку цієї пам'ятки. Тим паче, що у відомих на сьогодні найстаріших її списках найцікавіше з погляду правління Романа Мстиславовича у Галичі поміж 1198/9–1205 рр. – відсутнє⁸.

Однак навіть те, що нам відомо з життєпису цього володаря, дозволяє запропонувати деякі статистичні підрахунки і висновки, які досі не були предметом окремої уваги вчених. Проведена робота також демонструє, як зі смертю «самодержця всієї Русі» поступово постала і активно функціонувала пам'ять про нього в руському (українському), польському та московському історичному й історіографічному дискурсах XIV–XVII ст. За змістом вона кардинально різнилася.

³ Наведемо лише найтипівіші приклади: Войтович Л. В. *Княжа доба на Русі: портрети еліт*. Біла Церква : видавець О. Пшонківський, 2006. С. 477–480; Горovenko A. V. *Меч Романа Галицького. Князь Роман Мстиславич в історії, епосі і легендах*. Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 2010. С. 261–303; Майоров О. В. *Галицько-Волинський князь Роман Мстиславич. Володар, воїн, дипломат* : у 2 т. Біла Церква : Олександр Пшонківський, 2011. Т. 1 : *До вивчення джерел з історії внутрішньої та зовнішньої політики*. С. 19–120.

⁴ Горovenko A. V. *Op. cit.* 238–260.

⁵ Домбровський Д. *Король Русі Данило Романович (прибл. 1201–1264). Політична біографія*. Львів : Локальна історія, 2025. 520 с.

⁶ Усі з відомих на сьогодні списків увійшли до найповнішого археографічного видання, виконаного колективом авторів на чолі з Д. Домбровським і Адріаном Юсуповичем, зокрема й за участю українських колег, задіяних у проєкті (*Chronica Galiciano-Voliniana (Chronica Romanoviciana)*) / eds. D. Dąbrowski, A. Jusupović. *Monumenta Poloniae historica* (далі – *MPH*). Kraków ; Warszawa : PAU, PAN, 2017. Seria II. T. 16. 709 s.).

⁷ *Галицько-Волинський літопис: текстологія* / за ред. О. П. Толочка. Київ : Академперіодика, 2020. С. 82.

* До слова, привабливими місцями археографічних пошуків, на наш погляд, продовжують виглядати архіви і бібліотеки щонайменше Румунії і Греції. Місцеві середньовічні і ранньомодерні церковно-монастирські осередки залишалися у сопричасті з руськими центрами православ'я увесь час. Безперервним був обмін інформацією, не припинялися паломницькі практики, представники вищого кліру перебували в постійній взаємодії (*Voloshchuk M. Halych and Galicia (Until 1772) in the Foreign Policy of the Rulers of Moldova. Experience of the Source Studies and Periodization. New Europe College Yearbook 2022–2023*. Bucharest, 2023. Vol. 2. P. 255–260).

⁸ Див. огляд, присвячений цій проблемі: *Галицько-Волинський літопис: текстологія*. С. 81–82.

Відтак методологічно існувала необхідність провести облік усіх писемних згадок про князя Романа Мстиславовича впродовж другої половини XII–XVII ст. Ішлося передусім про звістки літописного штибу, записи латинського та грецького історіописань, некрологи, а також звістки про нього в актових джерелах. Повний перелік опрацьованих матеріалів умовно поділяється на тексти, створені за життя руського володаря та після його смерті. Друга, значно чисельніша за обсягом і кількістю звісток, частина джерел, що постала *post mortem*, також має свою специфіку. Адже йдеться про матеріали близькі родинному колу покійного (для прикладу, сім'я Романовичів), джерела авторства осіб, які особисто знали великого князя або ж чули про нього, а відтак рефлексували цими враженнями хай навіть у перспективі від кількох років – до кількох десятиліть після його відходу в засвіти. З іншого боку, до другої групи джерел належать значно пізніші за часом написання літописи і хроніки XV–XVII ст., автори чи упорядники яких з певних мотивів включали до тексту звістки про князя Романа. Саме так формувався не тільки його образ в історичній пам'яті нащадків, а, передусім, складалася певна регіональна специфікація оцінки його життя і діяльності.

Насправді прижиттєвих нотаток про життя й правління Романа Мстиславовича мало. До переліку сучасників, які добре знали князя, чули про нього або й зустрічалися з ним особисто, належать краківський єпископ Вінцентій Кадлубек («Хроніка про походження королів і володарів Польщі»)⁹ і грек Нікіта Хоніат («Історія»)¹⁰. Обидва завершували свої праці вже після неочікуваної загибелі руського володаря під сандомирським Завихостом 19 червня 1205 р. Якщо у випадку польського владики, глибоко зануреного в міждинастичні відносини П'ястів зі своїми східними сусідами, ми фіксуємо 14 прижиттєвих нотаток про князя Романа, то константинопольський хроніст про нього залишив лише дві. Для Хоніата руський володар – один із багатьох на периферії кордонів імперії.

Автографів літописних текстів, які можна було б вважати сучасними князеві або й посталих під його впливом, не вціліло взагалі. Найбільш ранні списки датуються XIV–XV ст. Йдеться про *Лаврентіївський*¹¹, *Київський*¹² і *Новгородський*¹³ літописи, архітектоніка тексту яких формувалася під династичними та церковними впливами залежно від доби. Утім палітра та характер згадок Романа Мстиславовича у них – барвистіші. Сумарно йдеться про десять прижиттєвих записів новгородського походження, 22 – суздальського і 52 – київського. Теж варто відзначити, що пізніше доданий до *Іпатіївського* і *Острозького списків* вступ, який відкриває «*Повість временних літ*» словами «Се же соуть имена княземъ Киевьскы^м. княживши^м. в Киевѣ . до избитья Батыева . в поганьствѣ боудоущи^м» безперечно *post mortem* нотує перебування Романа Мстиславовича на київському престолі (дві згадки). Ця регіональна специфіка відображає динаміку активності князя у різних землях під омофором київського митрополита. До слова, лише *Лаврентіївський літопис* занотував факт загибелі Романа Мстиславовича¹⁴. Ще пізнішого походження (не раніше XVI ст.) уцілілі списки «*Книги Паломник*» майбутнього новгородського архієпископа Антонія (Добрина Ядрейкович), який близько 1200 р. відвідав Константинополь та зустрічався там з посланцями князя Романа, про якого згадав лише **один раз**¹⁵.

⁹ Тут і далі в дужках наведено кількість згадок про Романа Мстиславовича на одній сторінці чи колонці літопису. *Magistri Vincentii dicti Kadlubek, Chronica Polonorum* / ed. M. Plezia. *MPH. Seria II. Kraków* : PAU, 1994. Т. 11. S. 158 (1), 161 (1), 179 (2), 180 (1), 181 (3), 182 (2), 183 (1), 184 (1), 185 (1), 186 (2).

¹⁰ Nicetae Choniatae *Historia. Corpus Fontium Historiae Byzantinae* / rec. I. A. van Dieten. *Berolini* : de Gruyter, 1975. Pars 1 : Praefationem et textum continens. S. 522 (1), 523 (1).

¹¹ Лаврентьевская летопись. *Полное собрание русских летописей* (далі – *ПСРЛ*) / с предисл. Б. М. Клосса. Москва : Языки славянской культуры, 2001. Т. 1. Стб. 412 (1), 413 (1), 417 (7), 418 (2), 419 (2), 420 (5), 421 (3), 425 (1).

¹² Ипатьевская летопись. *ПСРЛ* / с предисловием Б. М. Клосса. Москва : Языки славянской культуры, 2001. Т. 2. Изд. 2. Стб. 543 (1), 560 (2), 561 (2), 633 (2), 660 (6), 661 (4), 662 (5), 683 (2), 684 (6), 685 (2), 686 (5), 687 (4), 688 (1), 696 (1), 697 (1), 698 (2), 700 (2), 701 (1), 702 (3).

¹³ Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. *ПСРЛ*. Москва ; Ленинград : АН СССР, 1950. Т. 3. С. 68 (1), 148 (2), 149 (3), 150 (1), 179 (2), 440 (1).

¹⁴ Лаврентьевская летопись. Стб. 426 (1).

¹⁵ Книга Паломник: Сказание мест святых во Цареграде Антония, архиепископа Новгородского в 1200 г. / под ред. Х. М. Лопарева. *Православный палестинский сборник*. 1899. Вып. 51. С. 89 (1).

Окремої уваги заслуговують тексти, написані в XIII ст. Вони відображають ще свіжі рефлексії щодо правління князя Романа та спадку, який той залишив. До таких, перш за все, відносимо аннали, посталі не без впливу звісток Вінцентія Кадлубка (та, гадаємо, не тільки його) при різних монастирях володінь П'ястів (Краківські капітульні аннали, Францисканські краківські аннали, Каталоги краківських єпископів, Малопольські і Швентокшицькі, аннали Траски і Сендзівова, а також Куявські і Верхньосілезькі)¹⁶ та на Празькій капітулі¹⁷. Відзначмо, що абсолютна більшість записів – посмертного штибу, адже фіксували факт загибелі князя 19 червня 1205 р. під Завихостом. Йдеться про **18** окремих, часом пов'язаних між собою нотаток. З огляду на значення здобутої над військами Романа Мстиславовича перемоги до деяких польських анналів з часом проникло **п'ять** записів, які нотували князя *terminus ante quem* його останньої кампанії¹⁸.

Напівпольське «за кужелем» коріння князя Романа¹⁹ та активна участь у внутрішньо-політичному житті П'ястів не могли залишитися без уваги місцевих інтелектуалів, які, здається, радо ділилися інформацією зі своїми західними сусідами. Вірогідно саме так **дві** звістки (прижиттєва і посмертна) про руського великого князя проникли до хроніки цистерціанського ченця Альбріка з монастиря Трьох Джерел в окрузі Шанон на річці Марна²⁰. Самостійним з походження слід вважати **один** запис *post mortem* про «короля Русі Романа» до некролога Ерфуртського монастиря²¹. Так само самостійного характеру **дві окремі** прижиттєві нотатки про нього у грецьких хроніках Феодора Скутаріота²² і Єфрема Енійського²³, відповідно. Ну і, звісно, безпрецедентною за значенням для оцінки постаті Романа Мстиславовича слід вважати

¹⁶ Rocznik kapitulny krakowski. *MPH* / ed. A. Bielowski. Lwów : Nakładem własnym, 1872. T. 2. S. 800 (2), 801 (1); Rocznik Traski. *MPH* / ed. A. Bielowski. Lwów : Nakładem własnym, 1872. T. 2. S. 836 (2); Rocznik Sędziwoja. *MPH* / ed. A. Bielowski. Lwów : Nakładem własnym, 1872. T. 2. S. 876 (1); Kalendarz Krakowski. *MPH* / ed. A. Bielowski. Lwów : Nakładem własnym, 1872. T. 2. S. 923 (1); Rocznik franciszkański krakowski 1202–1288. *MPH* / ed. A. Małeck, W. Kętrzyński, X. Liske. Lwów : W Komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1878. T. 3. S. 46 (1); Rocznik Świętokrzyski do r. 1490 / red. A. Bielowski. *MPH* / ed. A. Małeck, W. Kętrzyński, X. Liske. Lwów : W Komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1878. T. 3. S. 70 (1); Rocznik malopolski 965–1415 / wyd. A. Bielowski. *MPH*. Lwów : W Komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1878. T. 3. S. 162 (1), 163 (1), 171 (1); Rocznik kujawski 1202–1376 / wyd. A. Bielowski. *MPH*. Lwów : W Komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1878. T. 3. S. 206 (1); Katalogi biskupów krakowskich / wydał W. Kętrzyński. *MPH*. Lwów : W komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1878. T. 3. S. 353 (2); Rocznik górnośląski 1071–1290 / wyd. A. Bielowski. *MPH* / ed. A. Małeck, W. Kętrzyński, X. Liske. Lwów : W Komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1878. T. 3. S. 715 (1); Annales Cuiavienses / wyd. W. Kętrzyński. *MPH*. Lwów : W Komisie Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1888. T. 5. S. 887 (1). Частина пізніших за часом появи записів анналів постала під впливом старших.

¹⁷ Letopise české od roku 1196 do roku 1278. *Fontes rerum Bohemicarum* / z nadání Palackého. V Praze : Nakładem Musea Království Českého, 1874. T. 2. S. 283 (1).

¹⁸ Zdarzenia godne pamięci 966–1516. *MPH* / eds. A. Małeck, W. Kętrzyński, X. Liske. Lwów : W Komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1878. T. 3. S. 305 (1); Kronika xiążąt polskich / wydał Zygmunt Węclewski. *MPH* / eds. A. Małeck, W. Kętrzyński, X. Liske. Lwów : W Komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1878. T. 3. S. 483 (1), 484 (1); Kronika polska. *MPH* / eds. A. Małeck, W. Kętrzyński, X. Liske. Lwów : W Komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1878. T. 3. S. 638 (1), 639 (1).

¹⁹ Матір'ю князя була донька Болеслава Кривоустого Агнешка (Домбровский Д. *Мстиславичи*. С. 226–227).

²⁰ Chronica Albrici monachi Trium fontium, a monacho Novi monasteris hoiensis interpolato / ed. P. Scheffer-Boichorst. *Monumenta Germaniae historia. Scriptores*. Hannoverae : Impensis Bibliopolii Aulici Hahniani, 1874. Vol. 23. S. 885 (1), 921 (1).

²¹ Schannat J. F. *Vindemiae literariae, hoc est, Veterum monumentorum ad Germaniam sacram praecipue spectantium*. Fuldae & Lipsiae : Apud Mauritium Georgium Weidmannum ; Typis Jo. Henr. Küsteri, 1723. P. 19 (1).

²² Ανωνύμου Σύνοψις χρονική. *Μεσαιωνική βιβλιοθηκή. Bibliotheca Graeca medii aevi* / ed. K. N. Sathas, Paris : Jean Maisonneuve Libraire-éditeur, 1894. Vol. 7. S. 428 (1).

²³ Ephraemii monachi imperatorum et patriarcharum recens. *Corpus scriptorum historiae Byzantinae* / ed. B. G. Niebuhr C. F. Bonnae : Impensis Ed. Weberi, 1840. Vol. 43. P. 234 (1).

родинну *хроніку Романовичів*²⁴. Не випадково сам князь – один із часто згадуваних у її тексті, хоча, зрозуміло, радше як данина пам'яті. Йдеться про **24** окремі посмертні нотатки*. Час її появи традиційно датується кінцем XIII ст. На жаль продовження твору на початку XIV ст. звісток про засновника династії не містить²⁵. *Двічі* – 1334 і 1335 рр. – фігурує князь Роман в укладених з великими магістрами Тевтонського ордену його нащадком Юрієм Болеславом Тройденовичем угодах²⁶.

Як це не парадоксально, про Романа Мстиславовича немає жодної звітки в джерелах Угорського королівства, з представниками чинної династії якого він підтримував активні різносторонні відносини²⁷.

Фактично цією статистикою обмежується обсяг джерельних звісток, які носять більш-менш самостійний характер, піддаються верифікації та становлять кістяк біографії князя. Це **110** прижиттєвих записів, які фіксують його правління на престолах Новгород, Володимира, Галича, Києва, а також сімейний статус володаря, участь у міждинастичних відносинах (битви, походи), контакти з вищим православним кліром, світськими й церковними елітами тощо. Обсяг записів *post mortem* – **49**. При цьому половина з них (**24** нотатки) уміщена до тексту *хроніки Романовичів*, що само собою виняткове, адже слугує доказом важливості родинної пам'яті про покійного. У домонгольську добу годі знайти іншого володаря Русі, який після смерті привертав таку ж увагу історіописців, як за життя.

* * *

«Романіана» XIV–XVII ст. переважно формувалася під впливом накопиченої інформації другої половини XII–XIII ст. У цьому процесі можна чітко виокремити кілька регіональних специфікацій. Історіописання, яке суттєво постраждало від монгольського вторгнення, та все ж функціонувало на землях до кінця так і неінституалізованого королівства Русі (читай – держави, більш-менш посталі в кордонах ще за життя Романа Мстиславовича), зберегло волинську та київську опції оцінки діяльності батька Романовичів – передусім синів, але також і доньок. У цьому легко переконатися на прикладі аналізу *Радзивилівського*²⁸ (**17** прижиттєвих звісток) чи особливо прихильного до Романа Мстиславовича *Густинського літописів* (**56** прижиттєвих нотаток і **15** – посмертно)²⁹. Деякі із записів цих двох пам'яток відсутні в текстах XIII ст., а тому вже не раз ставали предметом ретельних студій учених на предмет унікальності³⁰. Чи не одним із топових за кількістю згадок залишається князь Роман і у «*Хроніці з*

²⁴ Chronica Galiciano-Voliniana. S. 1 (1), 5 (1), 7 (2), 10 (1), 13 (1), 19 (1), 39 (1), 40 (1), 49 (1), 100 (1), 293 (1), 310 (1), 375 (2), 376 (1), 470 (1), 486 (1), 558 (1), 599 (1), 604 (1), 617 (1), 624 (1), 646 (1).

* Тут подаємо без урахування кількості нотаток про князя у всіх наразі відомих списках твору.

²⁵ Chronica Galiciano-Voliniana. S. 648–651.

²⁶ Купчинський О. *Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти*. Львів: Наукове Товариство імені Шевченка, 2004. С. 178 (1), 185 (1).

²⁷ Свого часу ми спробували узагальнити суть цих стосунків у окремій статті (Волощук М. М. Взаємовідносини Русі та Угорщини в період піднесення Галицько-Волинського князівства (1199–1205 рр.). *Історичний журнал*. Київ, 2004. № 3. С. 68–72).

²⁸ Радзивилівская летопись. *ПСРЛ*. Ленинград: Наука, 1989. Т. 38. С. 135 (1), 154 (9), 161 (3), 162 (3), 163 (1). До волинського походження літопису див.: Tolochko O. Notes on the Radziwiłł Codex. *Studi Slavistici*. 2013. Vol. 10. P. 29–42.

²⁹ Густинський літопис / упорядник та автор передмови О. Толочко. *Гарвардська бібліотека давнього українського письменства*. Гарвард: Український Науковий Інститут, 2013. Т. 11. С. 234 (1), 238 (3), 251 (1), 258 (4), 259 (3), 260 (1), 265 (8), 266 (2), 267 (4), 268 (6), 269 (1), 270 (1), 271 (1), 272 (5), 273 (6), 274 (10), 275 (4), 276 (7), 278 (1), 286 (1), 291 (1).

³⁰ Звернімо увагу хоча б на уривок *Густинського літопису* про те, як із захопленням хрестоносцями 13 квітня 1204 р. Константинополя принц Олексій Ангел «со своїми боєры и со множеством боацтва и сокровищ побѣже в Рускую землю ко Роману Мстиславичу в Галич» (Густинський літопис. С. 270). Жодному літописові цей пасаж невідомий. Однак його в XV ст. вперше навів у своїх *Annalium* Ян Длугош. Достовірність запису досі неоднозначна (Grala H. Tradycja dziejopisarska o pobycie władcy Bizancjum w Haliczu (Jan Długosz i kronikarz hustyński). *Kwartalnik Historyczny*. 1986. № 3. S. 639–661; пор.: Майоров А. В. Известия Длугоша и Густынской летописи о посещении византийским императором

літописців стародавніх» Феодосія Софоновича: фіксуємо 44 нотатки про життя і діяльність та 36 записів *post mortem*, зокрема й про загибель князя під Завихостом³¹. Чотири рази князь Роман Мстиславович згаданий у «Синописі Київському» імовірно авторства архімандрита Інокентія Гізеля або ж економа Києво-Печерської лаври Пантелеймона Кохановського³². Мусимо в цьому місці згадати й факт підробки у Києво-Печерському монастирі наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. грамоти князя Романа, в якій ім'я володаря занотовано в інтитуляції тексту³³. Чотири рази Роман Мстиславович – фігурант «Дніпрових каменів» Івана (Яна) Домбровського³⁴. Відсоток прижиттєвих записів у стосунку до посмертних цієї групи ранньомодерних творів становить 71,2% до 28,8%.

* * *

Літописання на жорсткіше підконтрольних Чингізидам від середини – другої половини XIII ст. землях Київської, а згодом самопроголошеної Московської митрополій XV–XVI ст. – багатше на одиниці зберігання. Князь Роман – не чужа постать для упорядників цих текстів, які систематично поставали й оновлювалися від Новгород, Пскова і Вологди на півночі³⁵ до Твері³⁶, Смоленська³⁷, Москви та її околиць – південніше³⁸. Сюжетно Роман Мстиславович не

Алексеем III Галича в 1204 году. *Prospice sed respice: Проблемы славяноведения и медиевистики. Сборник научных статей в честь 85-летия В. А. Якубского* / отв. ред. А. Ю. Дворниченко. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2009. С. 71–116.

³¹ Софонович Феодосій. *Хроніка з літописців стародавніх* / підготовка тексту до друку, передмова, комент. Ю. А. Мищика, В. М. Кравченка. Київ : Наук. думка, 1992. С. 100 (1), 107 (1), 109 (1), 120 (6), 121 (5), 123 (6), 124 (5), 125 (7), 126 (1), 127 (13), 128 (16), 129 (2), 130 (5), 135 (1), 153 (1), 164 (2), 166 (1), 203 (3), 204 (2), 246 (1).

³² Жиленко І. *Синопис Київський. Лаврський альманах* / відп. ред. В. М. Колпакова. Київ : ВІПОЛ, 2002. С. 76 (4).

³³ Купчинський О. Назв. праця. С. 445–446 (1). Пор.: Затилук Я. Підроблена грамота князя Романа Мстиславича Києво-Печерському монастирю: текст, джерела та «пам'ять» про киево-руське минуле її творців (перша половина XVII століття). *Київська Академія*. 2008. № 5. С. 102–113.

³⁴ Іван (Ян) Домбровський. Дніпрові камені / пер. В. Литвинов. *Українська поезія XVII століття (перша половина) Антологія* / ред. кол. І. Ф. Драч і ін. Київ : Радянський письменник, 1988. С. 106 (1), 107 (2), 111 (1).

³⁵ Вологодско-Пермская летопись. *ПСРЛ*. Москва ; Ленинград : АН СССР, 1959. Т. 26. С. 52 (3), 68 (1); Никаноровская летопись. Сокращенные летописные своды конца XV века. *ПСРЛ*. Москва ; Ленинград : АН СССР, 1962. Т. 27. С. 32 (1), 33 (4); Летописный свод 1497 г. Летописный свод 1518 г. *ПСРЛ*. Москва ; Ленинград : АН СССР, 1963. Т. 28. С. 36 (1), 41 (1), 42 (11), 43 (8), 44 (1), 49 (1), 54 (1), 141 (1), 193 (2), 198 (5), 199 (7), 200 (8), 201 (1); Владимирский летописец. Новгородская вторая (Архивская) летопись. *ПСРЛ*. Москва : Наука, 1965. Т. 30. С. 70 (1), 78 (2), 79 (7), 80 (11); Софийская первая летопись по списку И. Н. Царского / ред. В. И. Буганов, Б. М. Клосс. *ПСРЛ*. Москва : Наука, 1994. Т. 39. С. 62 (1), 63 (1); Новгородская Карамзинская летопись. *ПСРЛ*. Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 2002. Т. 42. С. 76 (3); Новгородская летопись по списку П. П. Дубровского / подг. текста О. Л. Новиковой. *ПСРЛ*. Москва : Языки славянской культуры, 2004. Т. 43. С. 72 (4); Варшавский летописный сборник. *ПСРЛ*. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2018. Т. 45. С. 3 (2), 8 (2).

³⁶ Летописный сборник, именуемый Тверской летописью / под ред. А. Ф. Бычкова. *ПСРЛ*. Санкт-Петербург : Тип. Леонида Демиса, 1863. Т. 15. С. 239 (1), 240 (1), 244 (1), 245 (1), 247 (3), 283 (6), 293 (3), 294 (4), 302 (1); Летописец Переяславля Суздальского (Летописец русских царей) / сост. С. Н. Кистерев. *ПСРЛ*. Москва : Археографический центр, 1995. Т. 41. С. 98 (1), 124 (9), 125 (8), 126 (2).

³⁷ Летописный сборник, именуемый летописью Авраамки. *ПСРЛ*. Санкт-Петербург : Типография Ф. Елеонского и К^о, 1889. Т. 16. С. 45 (2), 47 (4); Летопись Авраамки. *ПСРЛ*. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2018. Т. 44. С. 22 (3), 23 (4), 146 (1).

³⁸ Софийская первая летопись. *ПСРЛ*. Ленинград : Изд-во Российской Академии наук, 1925. Т. 5. Вып. 1. С. 171 (4), 172 (1), 190 (1); Софийская первая летопись старшего извода. *ПСРЛ*. Москва : Языки русской культуры, 2000. Т. 6. Вып. 1. С. 235 (2); Летопись по Воскресенскому списку. *ПСРЛ*. Москва : Языки славянской культуры, 2001. Т. 7. С. 84 (2), 87 (1), 103 (11), 104 (10), 106 (3), 107 (8), 108 (10), 112 (2); Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью / с прил. извлечений из монографии Б. М. Клосса «Никоновский свод и русские летописи XVI–XVII веков». *ПСРЛ*. Москва :

належав до ключових осіб домонгольської доби перелічених текстів, однак його життя і правління, з точки зору упорядників, мали логічно вплітатися у загальну канву історії Русі, головню під час резидування у Новгороді 1168–1170 рр. та активного долучення до життя Київської землі наприкінці XII ст. Відтак, за результатами підрахунків ми володіємо окремими **405**-ма прижиттєвими записами про нього та **20**-ма, присвяченими його останньому походіві, у якому той загинув, або ж згадок князя вже після його відходу в засвіти. Одразу ж впадає у вічі відчутний дисонанс зацікавлення обставинами смерті князя Романа, порівняно з текстами, посталими в межах його історичної батьківщини, під впливом киево-волинської традиції літописання або ж по сусідству на Заході. Якщо у випадку джерел XIII ст. ідеться про **44,5 %** нотаток *post mortem* або ж безпосередньо присвячених обставинам загибелі руського володаря (з них – **50%** належать відомостям придворної *хроніки Романовичів*), то для історіописання, посталоого в новгородських традиціях і на території централізованого Великого Московського князівства (а згодом – государства і царства) – це лише **4,9%**. При цьому у свідченнях цієї категорії літописів немає послідовності нотування більш чи менш сталої кількості звісток про князя Романа та його правління, а також далеко не всі зафіксували мить його загибелі 1205 р. Із проаналізованих 23-х окремих літописних текстів лише у 12-ти знаходимо такі записи, яких усього **20**, тобто, в середньому, по 1–2 на пам'ятку. При цьому не у кожній з них ці відомості присутні.

* * *

Цілковито іншою виглядає ситуація у польському історіописанні XIV–XVII ст., для якого князь Роман залишався помітним і практично постійним персонажем «русських нотаток». У цьому випадку кількість записів про нього суттєво більша за згадки про старшого сина, князя і короля Русі Данила, статистичний облік чого ще належить провести. Велич здобутої синами Казимира Справедливого – Лешеком Білим і Конрадом над військами Романа Мстиславовича перемоги під Завихостом 19 червня 1205 р. та факт загибелі самого князя закарбувалися у пам'яті поляків дуже надовго. Тому оперта на анналістику і свідчення Вінцентія Кадлубка традиція доповнювалася різного штибу відомостями (нерідко такими, що не піддаються верифікації) упорядників складеної у XIV ст. *Великопольської хроніки*³⁹. Антипольський, дуже негативний образ князя Романа, збережений з XIII ст., у шостій книзі своїх *Annalium* остаточно закріпив Ян Длугош⁴⁰, який водночас, порівняно зі своїми наступниками, найчастіше згадував Романа Мстиславовича: **58** нотаток про життя і правління князя і **вісім**, присвячених його останньому

Языки русской культуры, 2000. Т. 9. С. 235 (1), 236 (3), 241 (2), 242 (2), 246 (2); Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью / под ред. А. Ф. Бычкова. ПСРЛ. Санкт-Петербург : Тип. Министерства внутренних дел, 1885. Т. 10. С. 24 (5), 25 (17), 29 (6), 34 (8), 35 (6), 36 (7), 37 (1), 50 (2), 52 (1); Летопись Симеоновская / под ред. А. Е. Преснякова. ПСРЛ. Санкт-Петербург : Тип. М. А. Александрова, 1913. Т. 18. С. 36 (2), 38 (7), 39 (3), 41 (1), 42 (1); Львовская летопись. ПСРЛ. Санкт-Петербург : Типография М. А. Александрова, 1910. Т. 20. Ч. 1. С. 12 (2), 124 (1), 126 (3), 140 (7), 142 (7), 143 (8), 144 (1); Степенная книга. ПСРЛ. Санкт-Петербург : Тип. М. А. Александрова, 1908. Т. 21. С. 226 (1); Ермолинская летопись. ПСРЛ. Санкт-Петербург : Типография М. А. Александрова, 1910. Т. 23. С. 47 (1), 48 (1), 56 (8), 57 (4), 58 (5), 59 (3), 60 (2), 69 (1); Летопись по Типографскому списку. ПСРЛ. Рязань : Узорочье, 2000. Т. 24. С. 84 (2), 85 (2), 90 (1); Московский летописный свод конца XV века. ПСРЛ. Москва ; Ленинград : АН СССР, 1949. Т. 25. С. 78 (1), 79 (2), 81 (1), 82 (1), 96 (13), 97 (8), 98 (3), 100 (12), 101 (6), 104 (3), 120 (1); Холмогорская летопись. Двинской летописец. ПСРЛ. Ленинград : Наука, 1977. Т. 33. С. 51 (1), 52 (3), 56 (7), 57 (15), 58 (3), 63 (1), 64 (1); Постниковский, Пискаревский, Московский и Бельский летописцы. ПСРЛ. Москва : Наука, 1978. Т. 34. С. 77 (1), 81 (5), 83 (1). Мусимо в цьому місці відзначити недоступність для опрацювання Лицевого літописного зводу, посталоого на замовлення московського царя Івана IV поміж 1568–1576 рр. і в якому точно присутні відомості про князя Романа Мстиславовича.

³⁹ *Chronica Poloniae Maioris* / ed. B. Kürbis. MPH. Series nova. Warszawa : PWN, 1970. Т. 8. Р. 63 (3), 64 (1), 69 (3), 70 (4), 71 (3), 72 (1), 73 (6).

⁴⁰ *Długossii Joannes. Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae* : in 10 lib. / ed. S. Budkova etc. Warszawa : PWN, 1973. Lib. 5–6. Р. 137 (1), 149 (2), 150 (1), 159 (1), 162 (2), 163 (1), 164 (5), 165 (1), 168 (1), 169 (2), 170 (6), 171 (1), 173 (3), 174 (1), 177 (1), 191 (2), 192 (4), 193 (6), 194 (3), 195 (9), 196 (3), 197 (4), 198 (2), 199 (1), 204 (2), 226 (1).

походові й смерті. Відсотково це становить, відповідно **33,8%** та **34,7%** від загальних показників, що, на наш погляд, репрезентативно. Відтак усі наступники Яна Длугоша, як-от Марцін Кромер⁴¹, Мацей Меховський⁴², Марцін Бельський⁴³ та Мацей Стрийковський⁴⁴ підхопили вже існуючий з XV ст. тренд. Кількість усіх записів, присвячених життю і правлінню князя Романа, сягає **172**. Описів обставин смерті чи нотаток *post mortem* – **23**, яких у відсотковому обліку від суми усіх згадок – **13,4%**. Це в рази більше від вище наведених літописних повідомлень з території майбутньої Московської держави чи суміжних із нею, принагідно демонструючи рівень уваги до постаті володаря, актуальності його діянь для літописних традицій.

Відтак можемо констатувати, що у відсотковому сенсі факт і обставини смерті Романа Мстиславовича найбільше цікавили сучасників і найближчих нащадків – **44,5%**, згодом – авторів посталоного на підконтрольних Великому князівству Литовському і Речі Посполитій руських землях літописання XV–XVII ст. – **28,8%**. Немало цим подіям присвятили уваги в королівських землях Польщі – **13,4%**. І, відповідно, на маргінесі згадували про події під Завихостом 1205 р. упорядники літописів новгородсько-московського циклу XV–XVI ст. – **4,9%**. Така різниця обумовлена не лише географічною специфікою, а й ідеологічним змістом і читацькою аудиторією текстів, автори чи упорядники яких згадували Романа Мстиславовича.

* * *

Систематизуючи статистичні дані про Романа Мстиславовича, звертаємо увагу на вельми розлогу палітру форм особового імені, предикатів і титулів, якими супроводжувалася інформація про князя на сторінках писемних джерел упродовж століть. Найчастіше автори джерел називали його за іменем «Раман» або ж «Роман» (*Romanus*)⁴⁵, рідше зі зменшувальним

⁴¹ Kronika Polska Marcina Kromera biskupa Warmińskiego : w 3 t. Sanok : Nakład i druk Karola Pollaka, 1857. T. 1. S. 335 (2), 340 (1), 352 (1), 353 (1), 355 (1), 356 (2), 357 (5), 371 (1), 372 (1), 373 (2), 374 (3), 376 (1).

⁴² Maciej z Miechowa. *Chronica Polonorum*. Craccouiae : per Hieronymum Vietorem, 1521. P. 103 (1), 104 (2), 108 (4), 109 (12), 110 (6), 113 (1), 115 (3).

⁴³ Kronika polska, Marcina Bielskiego. Nowo przez Ioach.[ima] Bielskiego syna iego wydana. W Krakowie : W Drukarni Jakuba Sibeneychera, 1597. S. 133 (3), 136 (1), 137 (1), 138 (7), 142 (5), 143 (6), 145 (2).

⁴⁴ Maciej Strykowski. *O początkach...* Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1978. S. 140 (6), 141 (5), 142 (2), 143 (6), 144 (7), 145 (4), 146 (1), 147 (1), 465 (1).

⁴⁵ Лаврентьевская летопись. Стб. 417–421, 426; Ипатьевская летопись. Стб. 543, 561, 633, 660–662, 683–688, 697–698, 700–702; Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. С. 148–149, 179; Chronica Galiciano-Voliniana. S. 5, 7, 13, 100, 376, 486, 558, 599, 604, 617, 624, 646; Летопись по Воскресенскому списку. С. 84, 103–104, 107–108, 112; Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью. Т. 9. С. 235, 246; Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью. Т. 10. С. 24–25, 29, 35, 50, 52; Летописный сборник, именуемый Тверской летописью. С. 239–240, 247, 283, 293–294; Летописный сборник, именуемый летописью Авраамки. С. 47; Летопись Симеоновская. С. 36, 38–39, 42; Львовская летопись. С. 12, 124, 126, 140, 142–143; Ермолинская летопись. С. 47–48, 56–60, 69; Летопись по Типографскому списку. С. 84–85, 90; Московский летописный свод конца XV века. С. 78–79, 96–97, 100–101, 104, 120; Вологодско-Пермская летопись. С. 68; Никаноровская летопись. Сокращенные летописные своды конца XV века. С. 32–33; Летописный свод 1497 г. Летописный свод 1518 г. С. 36–37, 42–43, 49, 141, 193, 198–200; Владимирский летописец. Новгородская вторая (Архивская) летопись. С. 70, 78–80; Холмогорская летопись. Двинской летописец. С. 51–52, 56–58, 63–64; Постниковский, Пискаревский, Московский и Бельский летописцы. С. 77, 81, 83; Радзивилловская летопись. С. 154, 161–162; Софийская первая летопись по списку И. Н. Царского. С. 63; Густинский летописец. С. 234, 238, 251, 258–259, 265–268, 272–276, 278, 291; Летописец Переяславля Суздальского (Летописец русских царей). С. 124–126; Новгородская Карамзинская летопись. С. 76; Новгородская летопись по списку П. П. Дубровского. С. 43, 72; Летопись Авраамки. С. 23; Варшавский летописный сборник. С. 8; Magistri Vincentii dicti Kadłubek, *Chronica Polonorum*. S. 179, 181–182, 184, 186; *Chronica Poloniae Maioris*. S. 63, 69–71, 73; *Rocznik kapitulny krakowski*. S. 801; *Kalendarz Krakowski*. S. 923; *Kronika związków polskich*. S. 483; *Kronika polska*. S. 638; Długossii Joannes. *Op. cit.* P. 164, 170–171, 173–174, 192–197, 204; *Kronika Polska Marcina Kromera*. S. 335, 353, 356–357, 372–374, 376; Maciej z Miechowa. *Op. cit.* S. 109–110; Maciej Strykowski. *Op. cit.* S. 140, 142, 144–146; *Kronika polska Marcina Bielskiego*. S. 138, 142–143, 145; Иван (Ян) Домбровский. *Назв. праця*. С. 106–107, 111; Софонович Феодосій. *Назв. праця*. С. 100, 107, 120–121, 123, 124, 125, 127–130, 153, 164, 166, 203.

акцентом – «Романко» чи «Романько»⁴⁶. Вживання поряд із особовим іменем патроніма теж має свою специфіку. Ми зустрічаємо як типовий запис «Роман Мстиславич» (латинською – *Romanus <Mstislavicz>*), або іноді помилково – «Ростиславович»⁴⁷, так і кількаразово у формі «Романко Мстиславич»⁴⁸. Ще більш диференційовано у джерелах фігурує титулатура князя. Зрозуміло, що з народження наш герой був князем, тому форма запису «Роман князь», «князь Роман» (латинською – *dux Romanus*)⁴⁹ належить до найпоширеніших. Також близькою за кількістю згадок є інша форма запису – «князь Роман Мстиславич» (латинською *Romanus Msczyslawicz*)⁵⁰. Як за життя, так і *post mortem* у історичній пам'яті головної родини за ним фіксується також титул «великий князь Роман», «великий Роман» чи «великий во князех»⁵¹.

Однак регіональна специфікація обіймання престолів, а також статусність титулів, вжитих у джерелах, різняться серйозніше. Найчастіше авторам було очевидно, що, перш за все, «Роман же Володимирський»⁵², «Роман Мстиславич володимирський»⁵³, «князь Володимиріи»

⁴⁶ Лаврентьевская летопись. Стб. 412–413; Летопись по Воскресенскому списку. С. 106; Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью. Т. 10. С. 29; Летопись Симеоновская. С. 36; Ермолинская летопись. С. 57; Московский летописный свод конца XV века. С. 98; Летописный свод 1497 г. Летописный свод 1518 г. С. 42, 199.

⁴⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 560, 683, 696, 700, 702; Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. С. 68, 148, 440; Софийская первая летопись. С. 171; Софийская первая летопись старшего извода. С. 235; Летопись по Воскресенскому списку. С. 103; Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью. Т. 9. С. 236; Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью. Т. 10. С. 25, 29; Летописный сборник, именуемый Тверской летописью. С. 239–240, 247; Летописный сборник, именуемый летописью Авраамки. С. 45; Львовская летопись. С. 12, 126; Ермолинская летопись. С. 56; Московский летописный свод конца XV века. С. 96; Вологодско-Пермская летопись. С. 52; Никаноровская летопись. Сокращенные летописные своды конца XV века. С. 33; Летописный свод 1497 г. Летописный свод 1518 г. С. 41, 54, 198; Холмогорская летопись. Двинской летописец. С. 52; Радзивилловская летопись. С. 163; Густинский летописец. С. 238, 258–260, 265–267, 270, 272, 286; Летописец Переяславля Суздальского (Летописец русских царей). С. 98, 126; Летопись Авраамки. С. 146; Варшавский летописный сборник. С. 8; Długossii Joannes. *Op. cit.* P. 162–164, 169; Софонович Феодосій. *Назв. праця.* С. 109, 125.

⁴⁸ Летопись по Воскресенскому списку. С. 106; Московский летописный свод конца XV века. С. 98.

⁴⁹ Лаврентьевская летопись. Стб. 418; Ипатьевская летопись. Стб. 560; Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. С. 149–150; Софийская первая летопись. С. 171–172, 190; Софийская первая летопись старшего извода. С. 235; Летопись по Воскресенскому списку. С. 87; Chronica Galiciano-Voliniana. S. 375; Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью. Т. 9. С. 241–242; Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью. Т. 10. С. 25, 29; Летописный сборник, именуемый летописью Авраамки. С. 47; Вологодско-Пермская летопись. С. 52; Никаноровская летопись. Сокращенные летописные своды конца XV века. С. 33; Радзивилловская летопись. С. 135; Летописец Переяславля Суздальского (Летописец русских царей). С. 124; Новгородская Карамзинская летопись. С. 76; Новгородская летопись по списку П. П. Дубровского. С. 72; Летопись Авраамки. С. 23; Варшавский летописный сборник. С. 3; Magistri Vincentii dicti Kadłubek, Chronica Polonorum. S. 180, 183, 185; Długossii Joannes. *Op. cit.* P. 162, 164–165, 168, 170, 193, 195–197; Kronika Polska Marcina Kromera. S. 335, 373; Maciej z Miechowa. *Op. cit.* S. 109–110; Maciej Strykowski. *Op. cit.* S. 140, 143–144; Kronika polska Marcina Bielskiego. S. 133; Софонович Феодосій. *Назв. праця.* С. 127, 128, 203–204, 246.

⁵⁰ Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. С. 148; Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью. Т. 9. С. 241–242, 246; Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью. Т. 10. С. 24–25, 29, 34–36, 50; Летописный сборник, именуемый Тверской летописью. С. 244–245, 247; Летописный сборник, именуемый летописью Авраамки. С. 45; Степенная книга. С. 226; Московский летописный свод конца XV века. С. 81–82; Софийская первая летопись по списку И. Н. Царского. С. 62; Новгородская Карамзинская летопись. С. 76; Новгородская летопись по списку П. П. Дубровского. С. 72; Летопись Авраамки. С. 22; Długossii Joannes. *Op. cit.* P. 193, 197–198; Maciej z Miechowa. *Op. cit.* S. 108–109; Maciej Strykowski. *Op. cit.* S. 141.

⁵¹ Книга Паломник. С. 89; Chronica Galiciano-Voliniana. S. 1, 10, 19, 39–40, 310, 375, 470; Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью. Т. 10. С. 34–37, 50; Густинский летописец. С. 275; Жиленко І. *Назв. праця.* С. 76.

⁵² Ипатьевская летопись. Стб. 660.

⁵³ Густинский летописец. С. 258, 268; Пор.: Софонович Феодосій. *Назв. праця.* С. 120, 127.

(*Dux Laodomiriae, de Wladimir Romanus, Romanus Wladimirie(nsis) dux, princeps*)⁵⁴. Іноді його титулатуру за вотчинними землями доповнював титул «Роман князь Галицький», (латинською *Princeps Galicie Romanus, Romanus dux Halicziensis* або ж на грецький манер – «гегемон Галичини») ⁵⁵. Відтак не випадковими були такі поєднання предикатів: «Роман Галицький»⁵⁶, «Роман Галицький Мстиславич»⁵⁷. Лише в Яна Длугоша бачимо поєднання обох земель у одному титулі – *Romanus Msczyslawicz Wladimiriensis et Halicziensis dux*⁵⁸. Наступники польського автора XV ст. до постаті Романа застосовували ще складнішу титулярну еквілібристику. М. Кромер титулував його «луцьким або володимирським князем Романом» (*Roman łucki albo włodzimierski książę*)⁵⁹, М. Стрийковський – «галицьким, луцьким, волинським і володимирським князем Романом» (*Roman, halickie, łuckie, wołyńskie i włodzimierskie książę*)⁶⁰ або «володимирським, галицьким князем і руським псевдо-монархом Романом» (*Roman książęta włodzimierski, halicki i pseudo-monarcha ruski*)⁶¹. Не виключено, що під впливом цієї традиції відомий фальсифікат грамоти князя титулує Романа Мстиславовича «кнѣзь Романъ Галицкии . Кіевскии . Владимирскии . Луцкїи . и иныхъ земель Рускихъ владатель»⁶². Нерідко для латиномовного історіописання Роман Мстиславович – це «найпотужніший (найсильніший) володар (князь) русинів або Русі» «*Romanus fortissimus (potentissimus) princeps (dux) Ruthenorum, Russie*»⁶³. Причому іноді з титулом – «короля Русі» чи «короля рутенів» (*Romanus, Russie (Ruthenorum) rex*)⁶⁴. Королівська титулатура – не більше ніж данина традиції латинського історіописання, у

⁵⁴ Magistri Vincentii dicti Kadłubek, *Chronica Polonorum*. P. 158, 161, 179; Długossii Joannes. *Op. cit.* P. 137, 149–150, 159, 162–164, 169–170, 173, 191–192; Kronika Polska Marcina Kromera. S. 340, 355–356; Maciej z Miechowa. *Op. cit.* S. 103–104, 108–109; Maciej Strykowski. *Op. cit.* S. 140–141; Kronika polska Marcina Bielskiego. S. 133, 137.

⁵⁵ Ἀνωνύμου Σύνοψις χρονική. S. 428; Ephraemii monachi imperatorum et patriarcharum recensens. P. 234; Nicetae Choniatae *Historia*. S. 522–523; Летопись Симеоновская. С. 41; Владимирский летописец. Новгородская вторая (Архивская) летопись. С. 80; Magistri Vincentii dicti Kadłubek, *Chronica Polonorum*. S. 186; Długossii Joannes. *Op. cit.* S. 173, 191, 198; Maciej z Miechowa. *Op. cit.* S. 115; Maciej Strykowski. *Op. cit.* S. 141; Софонович Феодосій. *Назв. праця*. С. 127, 135, 204.

⁵⁶ Лаврентьевская летопись. Стб. 420, 425; Летопись по Воскресенскому списку. С. 112, Летописный сборник, именуемый Тверской летописью. С. 293–294, 302; Летопись Симеоновская. С. 38; Львовская летопись. С. 143–144; Ермолинская летопись. С. 58–60; Летопись по Типографскому списку. С. 85; Московский летописный свод конца XV века. С. 104; Летописный свод 1497 г. Летописный свод 1518 г. С. 43–44, 200–201; Владимирский летописец. Новгородская вторая (Архивская) летопись. С. 79; Холмогорская летопись. Двинской летописец. С. 57–58; Постниковский, Пискаревский, Московский и Бельский летописцы. С. 81; Густинский летописец. С. 274–275; Летописец Переяславля Суздальского (Летописец русских царей). С. 125.

⁵⁷ Летопись по Воскресенскому списку. С. 108; Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью. Т. 10. С. 34–37, 50; Летопись Симеоновская. С. 38; Степенная книга. С. 226; Московский летописный свод конца XV века. С. 101; Владимирский летописец. Новгородская вторая (Архивская) летопись. С. 80; Радзивилловская летопись. С. 161; Густинский летописец. С. 269, 271, 273–274. Пор.: Жиленко І. *Назв. праця*. С. 76.

⁵⁸ Długossii Joannes. *Op. cit.* P. 192, 197, 204; пор.: Kronika Polska Marcina Kromera. S. 371; Maciej z Miechowa. *Op. cit.* S. 115; Maciej Strykowski. *Op. cit.* S. 141, 143; Kronika polska Marcina Bielskiego. S. 142.

⁵⁹ Kronika Polska Marcina Kromera. S. 352.

⁶⁰ Maciej Strykowski. *Op. cit.* S. 142.

⁶¹ Ibidem. S. 147.

⁶² Купчинський О. *Назв. праця*. С. 445.

⁶³ *Chronica Poloniae Maioris*. P. 63–64, 69, 71–73; *Rocznik kapitulny krakowski*. S. 800; *Rocznik Traski*. S. 836; *Rocznik Sędziwoja*. S. 876; *Rocznik franciszkański krakowski 1202–1288*. S. 46; *Rocznik Świętokrzyski do r. 1490*. S. 70; *Rocznik malopolski 965–1415*. S. 162–163, 171; *Rocznik kujawski 1202–1376*. S. 206; *Zdarzenia godne pamięci 966–1516*. S. 305; *Katalogi biskupów krakowskich*. S. 353; *Kronika książąt polskich*. S. 484; *Kronika polska*. S. 639; *Rocznik górnośląski 1071–1290*. S. 715; *Annales Cuiavienses*. S. 887; Długossii Joannes. *Op. cit.* S. 177, 193, 199, 226; Maciej z Miechowa. *Op. cit.* S. 113; Maciej Strykowski. *Op. cit.* S. 465; *Kronika polska Marcina Bielskiego*. S. 133, 136.

⁶⁴ *Chronica Albrici monachi Trium fontium*. S. 885, 921; *Letopise české od roku 1196 do roku 1278*. S. 283; Schannat J. F. *Op. cit.* S. 19.

якому особливо впливових іноземних володарів (не обов'язково і не завжди титулованих королів) часом називали королями. Добре відомо, що Роман Мстиславович не приймав жодних королівських інсигній та ніколи коронованим не був.

Утім, для родинного кола Романовичів, творців і упорядників придворної хроніки, засновник династії – перш за все, «Самодержець всієї Русі»⁶⁵ та «Царь в роуськой землі»⁶⁶, а утворена ним держава, вочевидь не без впливу волинського історіописання, у *Густинському літописі* називається чітко – «Держава Романова»⁶⁷.

* * *

Безперечно, крім давно і достатньо добре вивченої генеалогії Романа Мстиславовича, його обох шлюбів, кількості дітей у них народжених та стосунків з найближчими родичами⁶⁸, відзначмо щонайменше **12** воєнних кампаній, у яких він особисто взяв участь. Йдеться про перший вступ у Галицьку землю (на запрошення галицьких еліт) 1188 р.⁶⁹, похід до Малої Польщі 1191 р. на підтримку Казимира II⁷⁰, перший похід у Київську землю на тлі гострого конфлікту з тестем князем Рюриком Ростиславовичем 1194/5 р.⁷¹, виправа до Малої Польщі на підтримку дітей Казимира II – Лешека Білого і Конрада восени 1195 р.⁷², похід проти ятвягів 1196/7 р.⁷³, перший похід проти половців 1197 р.⁷⁴, другий вступ у Галицьку землю (на цей раз як повноцінна воєнна виправа) поміж 1 вересня 1198 – 1 березня 1199 рр.⁷⁵, другий похід проти Рюрика Ростиславовича 1201 р.⁷⁶, другий похід проти половців 1201/2 р.⁷⁷, третій похід проти половців узимку 1203/4 р.⁷⁸, вторгнення до сусідніх польських земель близько 1205 р.⁷⁹, а також останній у його житті похід до Малої Польщі 1205 р., де він і загинув 19 червня під містечком Завихост⁸⁰.

Попри чималу кількість виправ, які точно супроводжувалися більшими чи меншими бойовими зіткненнями, знаємо лише про три великі битви за безпосередньої участі Романа Мстиславовича. Йдеться про перемогу над військами князя Андрія Юрійовича під стінами Новгороду 25 лютого 1170 р.⁸¹, битву на річці Мозгава 13 вересня 1195 р., у якій він зазнав

⁶⁵ Chronica Galiciano-Voliniana. S. 1. Пор.: Жиленко І. Назв. праця. С. 76.

⁶⁶ Chronica Galiciano-Voliniana. S. 293.

⁶⁷ Густинський літопис. С. 266.

⁶⁸ Домбровский Д. Генеалогия Мстиславичей. С. 259–273, 302–331.

⁶⁹ Фонт М. Галич у системі русько-угорських відносин XI–XIII ст. / переклад з угорської М. Волощука. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2021. Серія 2. Вип. 7. С. 82–84.

⁷⁰ Головка О. *Русь і Польща в міжнародному житті Європи (X – перша половина XIII ст.)*. Київ : Інститут української археографії і джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2021. С. 265–266.

⁷¹ Його ж. *Князь Роман Мстиславич*. С. 125–130.

⁷² Там само. С. 130–137; пор.: Teterycz-Puzio A. *Dwie bitwy. Mszczawa 13 IX 1195 – Zawichost 19 VI 1205*. Zabrze ; Tarnowskie Góry : Wyd-wo infortedition, 2020. S. 52–74; Головка О. Б. Битва на р. Мозгава 13 вересня 1195 р. (причини, хід і наслідки конфлікту). *Північне Причорномор'я*. Одеса, 2021. Вип. XIII. С. 96–102.

⁷³ Головка О. Б. *Князь Роман Мстиславич*. С. 68.

⁷⁴ Котляр М. Ф. Чи міг Роман Мстиславич ходити на половців раніше 1187 р.? *Український історичний журнал*. 1965. № 1. С. 117–120.

⁷⁵ Nagirnyj W. *Polityka zagraniczna księstw ziem halickiej i wołyńskiej w latach 1198 (1199)–1264*. Kraków : PAU, 2011. S. 84–91.

⁷⁶ Ibidem. S. 110–112.

⁷⁷ Ibidem. S. 112.

⁷⁸ Ibidem. S. 113.

⁷⁹ Długossii Joannes. *Op. cit.* S. 192.

⁸⁰ Головка О. Б. Останній похід князя Романа Мстиславовича у джерелах та історичній думці. *Український історичний журнал*. 2009. № 4. С. 28–47.

⁸¹ Його ж. *Князь Роман Мстиславич*. С. 65–66.

поразки від військ Мешка III і його союзників та був тяжко поранений⁸², а також зіткнення під Завихостом 19 червня 1205 р., у якому князь загинув⁸³. Принагідно зафіксуємо, що з усіх битв поміж руськими і польськими військами XI – середини XIV ст. якісно задокументовані лише три, з яких дві – прямо пов'язані з активністю Романа Мстиславовича⁸⁴.

* * *

Мусимо відзначити, що антропологізація історичних студій, попри чималий інтерес до Романа Мстиславовича, все ж залишає чималі лакуни у вивченні його біографії. На сьогодні не досліджено двір князя та його оточення з числа світських і церковних еліт земель, де той посідав престולי. Ми не володіємо належно складеним і систематизованим просопографічним портретом цієї знаті. Аналогічно немає досі впорядкованого ітінерарія князя Романа. Відтак доводиться констатувати, що чергова, хай і не абсолютно кругла, річниця з часу його смерті дозволяє не тільки артикулювати нові, досі не вивчені сторінки його біографії, а й переглянути дослідницьку спадщину попередніх поколінь.

LIFE AND REIGN OF PRINCE ROMAN MSTYSLAVOVYCH IN THE LIGHT OF STATISTICAL DATA

Myroslav VOLOSHCHUK

Vasyl Stefanyk Carpathian National university
Centrum Studiorum Mediaevalium,
57, Shevchenko st., 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: myroslav.voloshchuk@cnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-1737-7205

The article is devoted to a statistical summarization of source evidence about the life, reign and memorialization of the prince and autocrat of all Rus', Roman Mstyslavovych. The author has studied a vast array of diverse sources (litopieses, chronicles, annals, literary, official documents, obituaries), which mention the Ruthenian ruler. These are materials written by authors or compilers contemporary to Prince Roman, prepared during the 13th century – more or less distant from the time of his death on June 19, 1205 near Zawichost – as well as a considerable number of the sources from the 14th–17th centuries. It has been confirmed that Roman Mstyslavovych did not belong to the persons, especially honored by the attention of historians during his lifetime. The number of notes directly related to him (including in the family circle) from the second half of the 12th – first third of the 14th century is 159. We also can count 49 post mortem entries (including 24 exclusively on the pages of the Romanids chronicle of the 13th century). Compared to other Ruthenian princes, the greatest attention of the sources was focused on the fact and circumstances of his death, as well as the memorialization of the prince's life in the family circle of the 13th – first half of the 14th century. It has been established that from the 14th century, three main directions of “remembering” Roman Mstyslavovych and weaving his policy into separate grand narratives of late medieval and early modern historiography gradually formed. The prince remained the most popular figure for intellectual circles in the Rus' (Ukrainian) lands of the Grand Duchy of Lithuania and the Kingdom of Poland, where he enjoyed great piety. The memory of Prince Roman was not foreign to Polish authors, whose generally negative image was finally consolidated in the 15th century by Jan Dhugosz. And only in the margins was the “autocrat of all Rus'” “remembered” by the compilers of works of Novgorod, Pskov, Smolensk or Moscow origin of the 15th–17th centuries. At the same time, we have at least 18 separate cases of noting the prince by name, name with patronymic, or by titles, some of which are a figment of the imagination of the compilers of the sources. It should also be noted that in addition to the thrones of the four cities to which Roman Mstyslavovych had a direct relationship (Novgorod, Volodymyr, Halych and Kyiv), we know of 12 separate military expeditions and three battles in which he personally participated. Two of these battles – near Mozgawa on September 13, 1195 and

⁸² Teterycz-Puzio A. *Op. cit.* S. 69.

⁸³ Головка О. *Русь і Польща*. С. 285–293.

⁸⁴ Волощук М. Місця вічного спочинку руських людей у землях Пястів кінця X – середини XIV ст. *Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2024. Вип. 37. С. 14–15.

Zawichost on June 19, 1205 – are among the most documented of the entire list of Ruthenian-Polish military conflicts of the 11th – mid-14th centuries.

Key words: *Prince Roman Mstyslavovych, autocrat of all Rus', statistics, memorialization, written sources, military campaigns and battles, Zawichost, June 19, 1205.*

REFERENCES

- Bielowski A. (Ed.). (1872). *Kalendarz Krakowski. Monumenta Poloniae historica*. Lwów : Nakładem własnym, 1872. T. 2. P. 905–940 (in Latin).
- Bielowski A. (Ed.). (1878). *Rocznik górnośląski 1071–1290. Monumenta Poloniae historica / ed. A. Małecki, W. Kętrzyński, X. Liske*. Lwów : W Komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta. T. 3. P. 714–716 (in Latin).
- Bielowski A. (Ed.). (1872). *Rocznik kapitulny krakowski Monumenta Poloniae historica*. Lwów : Nakładem własnym. T. 2. P. 779–781, 795 (in Latin).
- Bielowski A. (Ed.). (1878). *Rocznik kujawski 1202–1376. Monumenta Poloniae historica*. Lwów : W Komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta. T. 3. P. 204–212 (in Latin).
- Bielowski A. (Ed.). (1878). *Rocznik małopolski 965–1415. Monumenta Poloniae historica*. Lwów : W Komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta. T. 3. P. 135–202 (in Latin).
- Bielowski A. (Ed.). (1872). *Rocznik Sędziwoja Monumenta Poloniae historica*. Lwów : Nakładem własnym. T. 2. P. 871–879. (in Latin).
- Bielowski A. (Ed.). (1878). *Rocznik Świętokrzyski do r. 1490. Monumenta Poloniae historica / ed. A. Małecki, W. Kętrzyński, X. Liske*. Lwów : W Komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta. T. 3. P. 53–87 (in Latin).
- Bielowski A. (Ed.). (1872). *Rocznik Traski. Monumenta Poloniae historica*. Lwów : Nakładem własnym. T. 2. P. 826–861 (in Latin).
- Bychkov A. F. (Ed.). (1885). *Letopisnyy sbornik, imenuyemyy Patriarshey ili Nikonovskoy letopisyu Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Sankt-Peterburg : Tip. Ministerstva vnutrennikh del. T. 10. 244 s. (in Russian).
- Bychkov A. F. (Ed.). (1863). *Letopisnyy sbornik, imenuyemyy Tverskoy letopisyu. Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Sankt-Peterburg : Tip. Leonida Demisa. T. 15. 271 s. (in Russian).
- Dąbrowski D. (2015). *Genealogiya Mstislavichyey: pervyye pokoleniya (do nachala XIV v.)*. Sankt-Peterburg : Dmitriy Bulanin. 880 s. (in Russian).
- Dąbrowski D., Jusupović A. (Eds.). (2017). *Chronica Galiciano-Voliniana (Chronica Romanoviciana). Monumenta Poloniae historica*. Kraków ; Warszawa : PAU, PAN. Seria II. T. 16. 709 s. (in Old-Ukrainian).
- Dąbrowski D. (2025). *Korol' Rusi Danylo Romanovych (prybl. 1201–1264). Politychna biografiya. L'viv : Lokal'na istoriya*. 520 s. (in Ukrainian).
- Dieten I. A. Van (Ed.). (1975). *Nicetae Choniatae Historia. Corpus Fontium Historiae Byzantinae*. Berolini : de Gruyter. Pars 1 : Praefationem et textum continens. 347 p. (in Greek).
- Długossii Joannes (1973). *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae : in 10 lib. / ed. S. Budkowa etc*. Warszawa : PWN. Lib. 5–6. 438 s. (in Latin).
- Font M. (2021). *Halych u sustemi rus'ko-uhors'kykh vidnosyn XI–XIII st. Halych. Zbirnyk naukovykh prac' / red. M. Voloshchuk. Ivano-Frankivsk : Lileya-NV. Series 2. Vyp. 7. 256 s. (in Ukrainian)*.
- Holovko O. (2021). *Bytva na r. Mozgava 13 veresnia 1195 r. (prychyny, khid i naslidky konfliktu). Pivnichne Prychornomor'ya*. Odesa. Vyp. XIII. S. 96–102 (in Ukrainian).
- Holovko O. (2001). *Kniaz' Roman Mstyslavych i yogo doba. Narysy politychnogo zhyttya Pivdennoyi Rusi XII – pochatku XIII stolittya*. Kyiv : Stylos. 249 s. (in Ukrainian).
- Holovko O. (2009). *Ostanniy pokhid kniazia Romana Mstyslavycha u dzherelakh ta istorychniy nauci. Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal. № 4. S. 28–47 (in Ukrainian)*.
- Holovko O. (2021). *Rus' i Polshcha v mizhnarodnomu zhytti Yevropy (X – persha polovyna XIII st.)*. Kyiv : Instytut ukrayins'koyi arkhografii i dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevs'kogo NAN Ukrayiny. 600 s. (in Ukrainian).
- Gorovenko A. (2010). *Mech Romana Galickogo. Kniaz' Roman Mstislavich v istorii, epose i legendakh*. Sankt-Peterburg : Dmitriy Bulanin. 308 s. (in Russian).
- Grala H. (1986). *Tradycja dziejopisarska o pobycie władzy Bizancjum w Haliczu (Jan Długosz i kronikarz hustyński). Kwartalnik Historyczny*. 1986. № 3. S. 639–661 (in Polish).
- Kętrzyński W. (Ed.). (1878). *Katalogi biskupów krakowskich. Monumenta Poloniae historica*. Lwów : W komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1878. T. 3. P. 313–376 (in Latin).
- Kętrzyński W. (Ed.). (1888). *Annales Cuiavienses. Monumenta Poloniae historica*. Lwów : W Komisie Księgarni Gubrynowicza i Schmidta. T. 5. P. 885–889 (in Latin).

- Kholmogorskaya letopis'. Dvinskoy letopisec (1977). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Leningrad : Nauka. T. 33. 256 s. (in Russian).
- Kisterev S. (Ed.). (1995). Letopisec Pereyaslavlya Suzdal'skogo (Letopisec russkikh tsarey). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Moskva : Arkheograficheskiy centr. T. 41. 184 s. (in Russian).
- Kloss B. (Ed.). (2001). Ipatyevskaya letopis'. *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Moskva : Yazyki slavyanskoy kul'tury. T. 2. Izd. 2. 648 s. (in Old-Ukrainian).
- Kloss B. (Ed.). (2001). Lavrentyevskaya letopis'. *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Moskva : Yazyki slavyanskoy kul'tury. T. 1. 496 s. (in Old-Ukrainian).
- Kloss B. (Ed.). (2000). Letopisnyy sbornik, imenuyemyy Patriarshey ili Nikonovskoy letopisyu *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Moskva : Yazyki russkoy kul'tury. T. 9. 288 s. (in Russian).
- Kotliar M. (1965). Chy mih Roman Mstyslavych khodyty na polovciv ranishe 1187 r.? *Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal*. № 1. S. 117–120. (in Ukrainian).
- Kronika polska, Marcina Bielskiego (1597). Nowo przez Ioach.[ima] Bielskiego syna iego wydana. W Krakowie : W Drukarni Jakuba Sibenychera. 838 s. (in Old-Polish).
- Kronika Polska Marcina Kromera biskupa Warmińskiego (1857). Sanok : Nakład i druk Karola Pollaka. T. 1. 1501 s. (in Polish).
- Kupchynskyy O. (2004). Akty ta dokumenty Halycko-Volynskoho kniazivstva XIII – pershoyi polovyny XIV stolit'. Doslidzhennia. Teksty. L'viv : Naukove Tovarystvo imeni Shevchenka. 1283 s. (in Ukrainian).
- Kürbis B. (Ed.). (1970). *Chronica Poloniae Maioris. Monumenta Poloniae historica*. Series nova. Warszawa. T. 8. 251 p. (in Latin).
- Letopis' Avraamki. (2018). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Sankt-Peterburg : Izd-vo Sankt-Peterburgskogo universiteta. T. 44. 222 s. (in Russian).
- Letopisnyy sbornik, imenuyemyy letopisyu Avraamki (1889). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Sankt-Peterburg : Tipografiya F. Yeleonskago i C°. T. 16. 241 s. (in Russian).
- Letopisnyy svod 1497 g. Letopisnyy svod 1518 g. (Uvarovskaya letopis'). (1963). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Moskva ; Leningrad : AN SSSR. T. 28. 413 s. (in Russian).
- Letopis' po Voskresenskomu spisku. (2001). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Moskva : Yazyki slavyanskoy kul'tury. T. 7. 360 s. (in Russian).
- Letopis' po Tipografskomu spisku (2000). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Ryazan' : Uzorochye. T. 24. 576 s. (in Russian).
- Litvinov V. (Ed.). (1988). Ivan (Yan) Dąbrowski. Dniprovi kameny. *Ukrayins'ka poeziya XVII stolittya (persha polovyna)*. *Antolohiya* / red. I. F. Drach i in. Kyiv : Radyans'kyi pys'mennyk. S. 94–119 (in Ukrainian).
- L'vovskaya letopis' (1910). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Sankt-Peterburg : Tipografiya M. A. Aleksandrova. T. 20. Č. 1. 422 p. (in Russian)
- Lopareva Kh. (Ed.). (1899). Kniga Palomnik: Skazaniye mest svyatykh vo Tsaregrade Antoni, arkhiepiskopa Novgorodskogo v 1200 g. *Pravoslavnyy palestinskiy sbornik*. Vyp. 51. 111 s. (in Russian).
- Maciej Strykowski (1978). O początkach... Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy. 764 s. (in Polish).
- Maciej z Miechowa (1521). *Chronica Polonorum. Craccouiae : per Hieronymum Vietorem*. 412 p. (in Latin).
- Małecki A., Kętrzyński W., Liske X. (Eds.). (1878). Kronika polska. *Monumenta Poloniae historica*. Lwów : W Komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta. T. 3. P. 578–656 (in Latin).
- Małecki A., Kętrzyński W., Liske X. (Eds.). (1878). Rocznik franciszkański krakowski 1202–1288. *Monumenta Poloniae historica*. Lwów : W Komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta. T. 3. P. 46–52 (in Latin).
- Małecki A., Kętrzyński W., Liske X. (Eds.). (1878). Zdarzenia godne pamięci 966–1516. *Monumenta Poloniae historica* / eds. A. Małecki, W. Kętrzyński, X. Liske. Lwów : W Komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta. T. 3. P. 296–313 (in Latin).
- Mayorov A. (2011). Halicko-Volynskyy kniaz' Roman Mstyslavych. Volodar, voyin, dyplomata : u 2 t. Bila Tserkva : Oleksandr Pshonkivs'kyi T. 1 : Do vyvchennya dzherel z istoriyi vnutrishnyoyi ta zovnishnyoyi polityky. 318 s. (in Ukrainian).
- Mayorov A. (2009). Izvestiya Dlugosha i Gustynskoy letopisi o poseshchenii vizantiyskim imperatorom Alekseyem III Galicha v 1204 godu. *Prospice sed respice: Problemy slavyanovedeniya i mediyevistiki. Sbornik nauchnykh statey v chest' 85-letiya V. Yakubskogo* / otv. red. A. Dvornichenko. Sankt-Peterburg : Izd-vo SPbGU. S. 71–116 (in Russian).
- Moskovskiy letopisnyy svod konca XV veka. (1949). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Moskva ; Leningrad : AN SSSR. T. 25. 463 s. (in Russian).

- Nagirnyj W. (2011). Polityka zagraniczna księstw ziem halickiej i wołyńskiej w latach 1198 (1199)–1264. Kraków : PAU. 362 s. (in Polish).
- Niebharii B. G. (Ed.). (1840). Ephraemii monachi imperatorum et patriarcharum recensio. *Corpus scriptorum historiae Byzantinae*. Bonnae : Impensis Ed. Weberi, 1840. Vol. 43 (in Greek).
- Nikanorovskaya letopis' (1962). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Moskva ; Leningrad : AN SSSR. T. 27. 418 s. (in Russian).
- Novgorodskaya Karamzinskaya letopis' (2002). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Sankt-Peterburg : Dmitriy Bulanin, T. 42. 221 s. (in Russian).
- Novgorodskaya letopis' po spisku P. P. Dubrovskogo (2004). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Moskva : Yazyki slavyanskoy kul'tury. T. 43. 370 s. (in Russian).
- Novgorodskaya pervaya letopis' starshego izvoda. (1950). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Moskva ; Leningrad : AN SSSR. T. 3. S. 15–100 (in Russian).
- Palacký F. (Ed.). (1874). Letopise české od roku 1196 do roku 1278. *Fontes rerum Bohemicarum*. V Praze : Nákladem Musea Království Českého. T. 2. P. 282–302 (in Latin).
- Plezia M. (Ed.). (1951). Cronica Petri comitis Poloniae accedunt carminis Mauri fragmenta. *Monumenta Poloniae historica*. Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności. Seria 2. T. 3. 51 p. (in Latin).
- Postnikovskiy, Piskarevskiy, Moskovskiy i Bel'skiy letopiscy. (1978). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Moskva : Nauka. T. 34. 303 s. (in Russian).
- Presnyakova A. (Ed.). (1913). Letopis' Simeonovskaya. *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Sankt-Peterburg : Tip. M. A. Aleksandrova. T. 18. 316 s. (in Russian).
- Radzivilovskaya letopis'. (1989). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Leningrad : Nauka. T. 38. 179 s. (in Old-Ukrainian).
- Sathas K. N. (Ed.). (1894). Ανωνύμου Σύνοψις χρονική. Μεσαιωνική βιβλιοθήκη. *Bibliotheca Graeca mediae aevi*. Paris : Jean Maisonneuve Libraire-éditeur, 1894. Vol. 7. 680 s. (in Greek).
- Schannat J. F. (1723). Vindemiae literariae, hoc est, Veterum monumentorum ad Germaniam sacram praecipue spectantium. Fuldae & Lipsiae : Apud Mauritium Georgium Weidmannum ; Typis Jo. Henr. Küsteri. 438 p. (in Latin).
- Scheffer-Boichorst P. (Ed.). (1874). Chronica Albrici monachi Trium fontium, a monacho Novi monasteris hoiensis interpolato. *Monumenta Germaniae historia. Scriptores*. Hannoverae : Impensis Bibliopolii Aulici Hahniani, 1874. Vol. 23. P. 631–950 (in Latin).
- Sofiyskaya pervaya letopis' (1925). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Leningrad : AN SSSR. T. 5. Vyp. 1. 244 s. (in Russian).
- Sofiyskaya pervaya letopis' po spisku I. N. Carskogo. (1994). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Moskva : Nauka. T. 39. 204 s. (in Russian).
- Sofiyskaya pervaya letopis' starshego izvoda. (2000). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Moskva : Yazyki russkoy kul'tury. T. 6. Vyp. 1. 312 p. (in Russian).
- Sofonovych Feodosiy (1992). Khronika z litopysciv starodavnikh / eds. Yu. Mycyk, V. Kravchenko. Kyiv : Nauk. dumka. 336 s. (in Ukrainian).
- Stepennaya kniga (1908). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Sankt-Peterburg : Tip. M. A. Aleksandrova. T. 21. 342 s. (in Russian).
- Tetrycz-Puzio A. (2020). Dwie bitwy. Mozgawa 13 IX 1195 – Zawichost 19 VI 1205. Zabrze ; Tarnowskie Góry : Wyd-wo infortedition, 2020. 108 s. (in Polish).
- Tolochko A. (2020). Halyc'ko-Volyns'kyi litopys: tekstolohiya. Kyiv : Akadempriodyka. 928 s. (in Ukrainian).
- Tolochko O. (Ed.) (2013). Hustyns'kyi litopys. *Harvards'ka biblioteka davnyoho ukrayins'koho pys'menstva*. Harvard : Ukrayins'kyi Naukovyy Instytut. T. 11. 421 s. (in Ukrainian).
- Tolochko O. (2013). Notes on the Radziwiłł Codex. *Studi Slavistici*. 2013. Vol. 10. P. 29–42 (in English).
- Varshavskiy letopisnyy sbornik (2018). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Sankt-Peterburg : Izd-vo SPbGU. T. 45. 174 s. (in Russian).
- Vladimirskiy letopisec. Novgorodskaya vtoraya (arkhivskaya) letopis'. (1965). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Moskva : Nauka. T. 30. 246 p. (in Russian).
- Voloshchuk M. (2004). Vzayemovidnosyny Rusi i Uhorshchyny v period pidnesennya Halyc'ko-Volyns'koho kniazivstva (1199–1205 r.). *Istorychnyy zhurnal*. Kyiv. № 3. S. 68–72 (in Ukrainian).
- Voloshchuk M. (2023). Halych and Galicia (Until 1772) in the Foreign Policy of the Rulers of Moldova. Experience of the Source Studies and Periodization. *New Europe College Yearbook 2022–2023*. Bucharest. Vol. 2. P. 245–272 (in English).

Voloshchuk M. (2024). Miscia vichnoho spochynku rus'kykh lyudey u zemliakh Piastiv kincia X – seredyny XIV st. *Halychyna: naukovyy i kul'turno-prosvitniy krayeznavshyy chasopys*. Ivano-Frankivs'k. Vyp. 37. S. 11–28 (in Ukrainian).

Voytovych L. (2006). *Kniazha doba na Rusi: portrety elity*. Bila Cerkva : Vydavec' Oleksandr Pshonkivs'kyu. 782 p. (in Ukrainian).

Vologodsko-Permskaya letopis'. (1959). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Moskva ; Leningrad : AN SSSR. T. 26. 415 s. (in Russian).

Węclewski Z. (Ed.). (1878). *Kronika xiążąt polskich. Monumenta Poloniae historica* / eds. A. Małeck, W. Kętrzyński, X. Liske. Lwów : W Komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1878. T. 3. P. 423–578 (in Latin).

Yermolinskaya letopis' (1910). *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Sankt-Peterburg : Tipgrafiya M. A. Aleksandrova. T. 23. 246 s. (in Russian).

Zatyliuk Ya. (2008). *Pidroblena hramota kniazia Romana Mstyslavycha Kyuevo-Pechers'komu monastyryu: tekst, dzherela ta «pamyat'» pro kyuevo-rus'ke mynule i yiyi tvorciv (persha polovyna XVII stolittya)*. *Kyyivs'ka Akademiya*. № 5. S. 102–113 (in Ukrainian).

Zhylenko I. (2002). *Synopsys Kyyivs'kyu. Lavrs'kyu al'manakh* / red. V. Kolpakov. Kyiv : VIPOL. 194 s. (in Ukrainian).

Надійшла до видавництва 2 листопада 2025 р.

Прийнята до друку 22 січня 2026 р.

Опублікована 6 травня 2026 р.